

Оксана ГУДЗОВАТА

кандидат економічних наук,
доцент кадри інформаційних систем у менеджменті,
Львівська комерційна академія

Роксоляна ВОРОНОВСЬКА

керівник проєктів Львівської бізнес-школи,
Український католицький університет

ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглядаються методика оцінки бізнесу на прикладі об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), проводиться аналіз підходів і методів їх оцінки, визначено особливості.

Ключові слова: оцінка бізнесу, об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ), підходи та методи оцінки.

У сучасних умовах у майні підприємств і установ значно зростає частка інтелектуальної власності (нематеріальних активів). Актуальності набуває розробка методики оцінки та організація обліку такого виду майна. Центром інтелектуальної власності та передових технологій (ЦІВПТ) НАН України розроблено щодо цього рекомендації, які спираються на сучасні тенденції і підходи до оцінки об'єктів інтелектуальної власності [3-4].

Інтелектуальну власність слід розглядати як знання, що мають цінність сьогодні або в майбутньому. Це актив, здатний створювати в підприємницькій діяльності реальну вартість.

Одночасно об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ) можуть бути частиною бізнесу і оцінюватися за прийнятими методиками. Проблематиці оцінки бізнесу загалом і ОІВ зокрема присвячені дослідження Грязнової А. Г., Зінова В., Круша П. В., Капіци Ю., Михайлова З., Яшкіної Н. В. та ін.

Метою статті є дослідження сучасних підходів і методів оцінки об'єктів інтелектуальної власності.

З поставленої мети випливають наступні завдання: з'ясувати природу та види ОІВ; визначити основні підходи до їх оцінки як частини бізнесу; в межах цих підходів окреслити методи, які найчастіше використовуються в оцінці ОІВ; запропонувати сучасну методiku для цього; узагальнити підходи та методи їх оцінки.

Інтелектуальна власність — результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини (автора, виконавця, винахідника) або кількох осіб.

Усі об'єкти інтелектуальної власності поділяються на три основні групи.

Об'єкти авторського права та суміжних прав: літературні твори, художні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних, виконання, фонограми та відеограми, програми організацій мовлення;

Об'єкти науково-технічної творчості: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, сорти рослин, породи тварин, наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, комерційні таємниці;

Комерційні позначення: торговельні марки, географічні зазначення, комерційні (фірмові) найменування.

Вартість інтелектуальної власності залежить від мети оцінки (визначення ринкової вартості, вартості для бухгалтерського обліку тощо) та підходів, які застосовуються.

Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки при визначенні вартості майна підприємств, що організовуються вперше, та діючих зазвичай використовують три основні підходи — витратний, ринковий та прибутковий, кожен з яких передбачає застосування переліку методів. Ці методи дають різні значення вартості оцінюваного об'єкта. Тому в процесі подальшої роботи застосовується порівняльний аналіз використаних методів, виявляються їх переваги та недоліки, проводиться узгодження вартості і, таким чином, більш обґрунтовано встановлюється ціна об'єкта власності.

Розрахунки ринкової вартості об'єкта інтелектуальної власності здійснюються, як правило, одночасно за допомогою кількох методів. Водночас для кожного виду інтелектуальної власності застосовується один основний підхід, здатний забезпечити найбільш прийнятне оцінювання. Решта підходів розглядаються як допоміжні, призначені для уточнення та перевірки результатів, отриманих з допомогою основного підходу.

Розглянемо їх для визначення ринкової вартості ОІВ.

Витратний (інвестиційний) підхід, що ґрунтується на використанні фактичних затрат на створення, придбання та використання об'єкта інтелектуальної власності (з урахуванням його зношеності). Використання витратного підходу пов'язане з можливістю відновлення або заміщення об'єкта оцінки. Витрати на створення нового об'єкта, аналогічного тому, що оцінюється, включають прямі та непрямі затрати, пов'язані з продукуванням ОІВ та доведенням його до стану, придатного для використання, а також прибуток інвестора (найбільш вірогідну винагороду за інвестування капіталу в створення інтелектуального продукту).

Основними *методами*, які використовуються в межах витратного підходу, є наступні [2-3; 5].

Метод фактичних витрат, що ґрунтується на врахуванні фактично здійснених витрат згідно з бухгалтерською звітністю підприємства за певний період (виявленні всіх фактичних початкових витрат,

пов'язаних зі створенням, придбанням, уведенням в експлуатацію об'єкта інтелектуальної власності, та їх корекції з урахуванням індексу цін на дату оцінки та коефіцієнта моральної зношеності). Водночас у разі необхідності здійснюється коригування цих затрат, їх індексація за методом приведених витрат.

$$V_{прв} = \sum (R_i * K_{пр}) \quad (1)$$

де: $V_{прв}$ — вартість об'єкта оцінювання, розрахована за методом приведених витрат;

R_i — витрати на створення (придбання) об'єкта, що оцінюється (на дату їх здійснення);

$K_{пр}$ — коефіцієнт приведення (враховує зміну вартості грошей у часі, інфляцію за період здійснення витрат до дати їх оцінки).

Метод вартості заміщення, згідно з яким вартість об'єкта інтелектуальної власності визначається мінімальною ціною, яку потрібно заплатити за об'єкт, що має аналогічну споживчу вартість, тобто є еквівалентним за варіантами використання;

Метод відновлювальної вартості, який передбачає визначення вартості об'єкта інтелектуальної власності як суми витрат, необхідних для створення нової точної копії оцінюваного активу (на основі сучасних цін на необхідні ресурси).

Порівняльний (ринковий) підхід ґрунтується на визначенні вартості об'єктів інтелектуальної власності шляхом коригування цін аналогів, що згладжує їх відмінності від об'єкта оцінювання.

Застосування цього підходу можливе за наявності даних про вартість зіставних з тим, що оцінюється, об'єктів інтелектуальної власності, наприклад інформації про умови ліцензійних угод, на передачу об'єктів інтелектуальної власності на внутрішньому та світовому ринках.

Порівняльний підхід до оцінювання об'єктів інтелектуальної власності об'єднує, зазвичай, наступні методи.

Метод порівняльних продажів, що ґрунтується на зіставленні вартості об'єкта оцінювання з вартістю аналогічних об'єктів інтелектуальної власності, що були реалізовані на ринку. У цьому випадку ринкова вартість об'єкта оцінювання визначається ціною, яку згодні заплатити на дату оцінки типові покупці типовим продавцям інтелектуальної власності за аналогічний (за якістю, призначенням, корисністю) об'єкт з урахуванням необхідних коректив.

Метод звільнення від роялті (винагороди власнику), що ґрунтується на визначенні вартості об'єктів інтелектуальної власності шляхом додавання майбутніх грошових потоків роялті, приведених із використанням ставки дисконтування до поточної вартості. Таким чином, застосування цього методу ґрунтується на припущенні, що інтелектуальна власність, яка використовується суб'єктом господарювання, не є його власністю, відтак частину виручки він сплачує власнику у вигляді роялті.

Прибутковий (дохідний) підхід, що ґрунтується на ідеї залежності економічної цінності кожного конкретного ОІВ у певний момент часу від майбутніх доходів, пов'язаних із його використанням. Дохід від використання інтелектуальної власності визначається як різниця між грошовими надходженнями (сплатами за надане право використання інтелектуальної власності, наприклад роялті, паушальними платежами) та грошовими виплатами за визначений період часу.

Застосування прибуткового (дохідного) підходу базується на визначенні розміру прибутку, що асоціюється з активами, які оцінюються; ставок капіталізації (чи дисконту), які враховують ризик, пов'язаний з дохідністю відповідних об'єктів інтелектуальної власності та остаточного економічного терміну їх служби [1].

Основні *методи* вартісного оцінювання ОІВ на основі прибуткового (дохідного) підходу є такі.

Метод дисконтування найкраще використовувати у випадках, коли наявні нестабільні потоки прибутків та видатків.

Згідно з цим методом поточна вартість об'єкта інтелектуальної власності розраховується шляхом приведення всіх майбутніх надходжень чистого прибутку від використання інтелектуальної власності на дату проведення оцінювання за визначеною оцінювачем ставкою дисконтування.

$$V_n = \sum_{t=1}^n \frac{c + R_t}{(1+r)^t}, \quad (2)$$

де V_n — поточна вартість об'єкта оцінювання;

R_t — майбутні грошові надходження чистого прибутку в t -му році;

r — коефіцієнт дисконтування;

n — кількість років, протягом яких здійснюються грошові надходження.

Метод капіталізації прибутку, згідно з яким поточна вартість об'єкта оцінювання визначається шляхом зіставлення щорічного прибутку від комерційного використання інтелектуальної власності та коефіцієнта капіталізації.

$$V_n = \frac{П}{K}, \quad (3)$$

де V_n — поточна вартість об'єкта оцінювання, визначена за методом капіталізації;

$П$ — щорічний прибуток від комерційного використання об'єкта оцінювання;

K — коефіцієнт капіталізації.

На думку більшості дослідників, метод капіталізації прибутку доцільно використовувати для оцінювання функціонуючих об'єктів інтелектуальної власності, які мають добре прогнозовані (стабільні або такі, що змінюються однаковими темпами) величини надходжень та видатків.

З розвитком інтелектуальної власності з'являється все більша потреба в її оцінці, тому запропоновано ще перелік інших методів [3-4].

Найбільш широко для оцінки вартості ОІВ використовується прибутковий підхід, який ґрунтується на економічному принципі очікування, тому для цього підходу виникли додаткові методи. При використанні цього підходу вартість ОІВ визначається як його здатність приносити дохід у майбутньому покупцеві або інвесторові і прирівнюється до поточної вартості чистого доходу, який може бути отриманий від використання оцінюваного ОІВ за економічно обґрунтований термін служби. Розрахунок чистого доходу можна зробити наступними методами.

Методом переваги у прибутку, де прибуток зростає за рахунок зростання якості та кількості продукції, що випускається, і в якій використовується оцінюваний ОІВ. Цей метод для більш детального дослідження

включає в себе такі *підметоди*: обліку зростання цін продукції; обліку зростання кількості продукції; обліку зростання ціни і кількості продукції; обліку кількості продукції при зниженні ціни.

Методом переваги у витратах, де чистий прибуток зростає за рахунок скорочення витрат на створення та використання ОІВ у виробництві конкретної продукції.

Методом одночасного обліку переваг в прибутку та у витратах (враховує особливості розглянутих вище методів).

Методом виграшу в собівартості – облік економії витрат, яка може бути асоційована з застосуванням

оцінюваної ІВ. Цей метод передбачає обчислення величини виграшу в собівартості за термін, коли ОІВ ще приносить корисний ефект (знижує собівартість). Розрахований розмір економії в собівартості потім капіталізується, що дозволяє визначити поточну вартість ОІВ.

Методом дроблення (поділу) прибутку, коли прибуток, принесений ОІВ, ділиться між його власником і покупцем або інвестором (наприклад, франчайзером і франчайзі).

Наведені вище основні підходи та методи оцінки ОІВ зображено на рис.1.

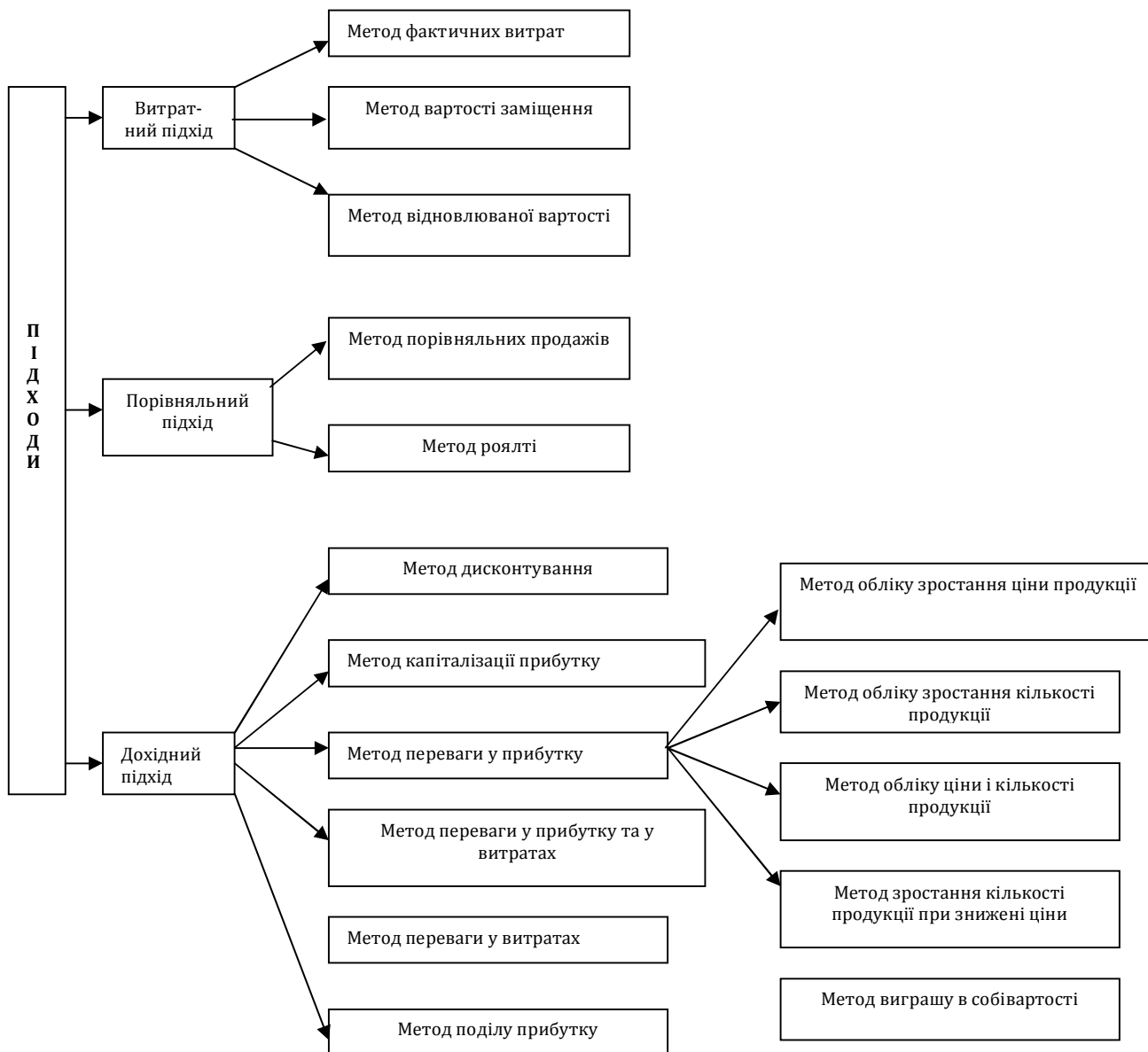

Рис. 1. Підходи та методи до оцінки ОІВ

Крім трьох основних загальновизнаних підходів до оцінювання вартості об'єктів інтелектуальної власності, на практиці часто застосовуються більш прості та грубі методи так званого швидкого початкового оцінювання, в тому числі: *метод 25 % від валового прибутку; метод 5 % від продажу; метод поворотних коштів від продажу* тощо.

Таким чином, оцінювання вартості конкретного об'єкта інтелектуальної власності залежить від мети

оцінювання та врахування переваг і обмежень підходів, що застосовуються. Різноманітність цих підходів пов'язана з неоднорідністю об'єктів інтелектуальної власності та багатогранністю форм їх практичного використання.

Для порівняння методів оцінки ОІВ та вибору кращого з них у табл.1 наведено їх коротку характеристику.

Таблиця 1. Методи оцінки ОІВ та їх характеристика*

Методи		Коментар
Витратний підхід	Метод фактичних витрат	Грунтується на врахуванні фактично здійснених витрат згідно з бухгалтерською звітністю підприємства за певний період
	Метод вартості заміщення	Вартість ОІВ визначається мінімальною ціною, яку потрібно заплатити за об'єкт, що має аналогічну споживчу вартість, тобто є еквівалентним за варіантами використання
	Метод відновлювальної вартості	Передбачає визначення вартості ОІВ як суми витрат, необхідних для створення нової точної копії оцінюваного активу
Порівняльний підхід (ринковий)	Метод порівняльних продаж	Грунтується на зіставленні вартості об'єкта оцінювання з вартістю аналогічних ОІВ, що були реалізовані на ринку
	Метод звільнення від роялті	Грунтується на визначенні вартості ОІВ шляхом додавання майбутніх грошових потоків роялті, приведених із використанням ставки дисконтування до поточної вартості
Дохідний підхід	Метод дисконтування (метод дисконтованих грошових потоків)	$V_n = \sum_{t=1}^n \frac{c + R_t}{(1+r)^t}$, де Vn — поточна вартість об'єкта оцінювання; Rt — майбутні грошові надходження чистого прибутку в t-му році; r — коефіцієнт дисконтування; n — кількість років, протягом яких здійснюються грошові надходження
	Метод капіталізації прибутку (метод капіталізованих доходів)	$V_n = \frac{П}{K}$, де Vn — поточна вартість об'єкта оцінювання, визначена за методом капіталізації; П — щорічний прибуток від комерційного використання об'єкта оцінювання; K — коефіцієнт капіталізації
	Метод переваги у прибутку	Прибуток зростає за рахунок зростання якості або кількості продукції, що випускається, у якій використовується оцінюваний ОІВ
	Метод переваги у витратах	Концепція, покладена в основу методів цієї групи: що менші витрати, ініційовані використанням ІВ і пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції, то більший чистий прибуток і, відповідно, більша отримана шляхом її капіталізації вартість ІВ
	Метод переваги у прибутку та у витратах	Перевага в прибутку утворюється в зіставленні з підприємствами, що випускають аналогічну продукцію; що менші витрати, ініційовані використанням ІВ і пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції, то більший чистий прибуток
	Метод ділення прибутку	Прибуток, принесений ОІВ, ділиться між його власником і покупцем або інвестором (наприклад, франчайзером і франчайзі)
Метод швидкого початкового оцінювання	метод 25 % від валового прибутку $L = 0,25 \cdot \frac{I}{N}$, де L — сума роялті, що припадає на одиницю проданої ліцензіатом продукції; I — операційний прибуток; N — кількість проданих одиниць продукції.	

* Розроблено авторами

На практиці, як правило, ринкова вартість того чи іншого об'єкта інтелектуальної власності розраховується одночасно за допомогою кількох методів. Уточнення мети оцінювання в кожному конкретному випадку дає змогу виокремити найбільш придатну методику. Водночас, на думку деяких дослідників, одну методику оцінювання не

можна застосувати до всіх етапів життєвого циклу продукту або технології, оскільки з плином часу змінюються як вартість інтелектуальної власності, так і підходи до її оцінювання. Тому оцінювання інтелектуальної власності перебуває у процесі постійного розвитку та вдосконалення.

Список літератури

1. Базилевич В. Д. *Інтелектуальна власність: підручник [Текст] / В. Д. Базилевич*. — К.: Знання, 2006. — 431 с.
2. Грязнова А. Г. *Оценка бизнеса [Текст] / А. Г. Грязнова, М. А. Федотова — М.: Финансы и статистика, 2001. — 652 с.*
3. Зинов В. *Сравнение различных методов оценки стоимости интеллектуальной собственности [Текст] / В. Зинов, С. Шамшин // Интеллектуальна власність. — 2002. — № 4. — С. 38.*
4. Каница Ю. *Оцінка вартості інтелектуальної власності в наукових організаціях / Ю. Каница, Н. Аралова, Л. Федченко // Вісник — №7. — 2007. — [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2002-07/9.htm>*
5. Круш П. В. *Оцінка бізнесу: навчальний посібник [Текст] / П. В. Круш, С. В. Поліщук. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 264 с.*
6. *Методические рекомендации по определению рыночной стоимости интеллектуальной собственности [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dpo-group.ru/legislation/m-1.asp>*

-
7. Михайлов З. Расчет стоимости бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_20/article_124.
 8. Національний стандарт №4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-n>
 9. Оцінка бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.saleprice.com.ua/ua/service/business_valuation.html
 10. Оцінка інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arenta-group.com/ua/osinka_intelektualnoji_vlasnosti.html
 11. Яшкіна Н. В. Оцінка бізнесу: навчальний посібник [Текст] / Н. В. Яшкіна. – К. : Алерта, 2010. – 440 с.

РЕЗЮМЕ

Гудзоватый Оксана, Вороновская Роксолана

Подходы и методы оценки объектов интеллектуальной собственности

В статье рассматривается методика оценки бизнеса на примере объектов интеллектуальной собственности, проведен анализ подходов и методов их оценки объектов, определены ее особенности.

RESUME

Hudzovata Oksana, Voronovska Roksołyana

Approaches and methods of evaluation of the subjects of intellectual property

In this article the author highlights the methods of business evaluation based on the intellectual property objects. The methods of the intellectual property objects evaluation are analyzed. The particularities of their evaluation are determined.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.